

Comparing "Problem" from the Perspective of Social Work and Imam Ali (AS)

Hamed Tavana^{*}, Hafizollah Fooladi^{}**

Reza Safaryshal^{*}**

Abstract

"Problem" is one of the central topics and concepts in "social work". The current social work perspective on the problem is influenced by the empirical perspective of science over the past centuries. This perspective is different from the religious perspective, which has specific cosmological and anthropological foundations. The religious perspective on the "problem" is a fundamental and functional perspective. The words of the Commander of the Faithful (PBUH) as an extract of Islamic teachings can provide researchers with the possibility of comparing the social work perspective with the religious perspective on the "problem" and clarify the similarities and differences. This research is a qualitative fundamental research using the content analysis method. The research findings show that despite some similarities in the social work and Commander of the Faithful (PBUH) perspectives on the problem, there are also significant differences between them. The most important differences are in the perspective on the nature and philosophy of the problem. The spirituality of the problem and its purposefulness in the view of the Commander of the Faithful (PBUH) are among the most important differences. These two perspectives can be exploited as complementary or independent perspectives.

^{*} Ph.D. Candidate of sociology, Hawza and University Research Center, Qom, Iran (Corresponding Author),
tavana114@yahoo.com

^{**} Associate Professor, Department of Sociology, Hawza and University Research Center, Qom, Iran,
mailto:Hfooladi@rihu.ac.ir

^{***} Associate Professor, Department of Sociology, Kharazmi University, Tehran, Iran,
mailto:Reza_safaryshali@khu.ac.ir

Date received: 11/02/2025, Date of acceptance: 17/02/2025

Keywords: Helping, social work, problem, spiritual problem, the view of the Commander of the Faithful (AS).

Introduction

This article, entitled “Comparing the Concept of ‘Problem’ from the Perspectives of Social Work and Imam Ali (AS)”, examines one of the fundamental concepts in social work, namely “problem,” from two different perspectives: first, the common and modern perspective of social work, and second, the religious and Alavid perspective reflected in the sayings of Imam Ali (AS). The authors emphasize that understanding the concept of “problem” is not merely a theoretical issue; rather, it directly influences how problems are defined, the type of intervention selected, the role of the social worker, and even the nature of the relationship between the worker and the client. In this regard, the article seeks to demonstrate that in dominant secular and empirical approaches, a problem is mainly understood as a disruption in individual or social functioning and is interpreted in relation to material, psychological, and environmental factors. In contrast, in Imam Ali’s (AS) perspective, beyond its external aspects, a problem carries meaning, has a constructive and educational function, and is oriented toward divine purpose. As such, it may serve as a means for ethical and spiritual growth.

In the introduction, the authors explain that many modern disciplines, including social work, have developed under the influence of a materialistic worldview and an empirical approach. Consequently, when analyzing human problems, they tend to focus primarily on visible symptoms, social relations, economic conditions, and psychological factors. Although this perspective is effective in many situations, the authors argue that it may overlook the spiritual dimension and ultimate purpose of human existence. At this point, the article stresses the necessity of revisiting the concept of “problem” within a religious framework—a framework in which the human being is not viewed merely as a material or reactive entity, but as a being with intellectual, moral, and spiritual dimensions. Accordingly, the notion of “problem” must also be redefined in accordance with this comprehensive understanding of the human person. The authors further note that in a religious society, attending to the spiritual roots of problems is not only desirable but necessary for achieving a lasting and fundamental resolution.

Materials & Methods

The study is described as a qualitative basic research project conducted through the thematic analysis method. The primary data source consisted of the sayings of Imam Ali (AS) and related texts from which themes concerning the concept of problem were extracted. The analytical procedure was carried out in three main stages: first, decomposition and description of the text; second, explanation and interpretation of the text; and third, synthesis and integration of the extracted themes. To ensure the trustworthiness of the findings, the study employed the criteria of Guba and Lincoln, emphasizing such considerations as diversity of textual sources, data saturation, review by academic supervisors and advisors, and final monitoring by an external observer or supervisor. In this way, the research attempts to provide not merely a descriptive comparison, but a systematic and evidence-based analysis of two distinct intellectual frameworks.

Discussion & Result

The article first examines the concept of “problem” from the perspective of social work. Within this framework, a problem is generally defined as a disruption in social functioning, a disturbance in the relationship between the person and the environment, or an inability to respond adequately to needs. The authors show that in social work literature, dealing with problems may aim at such goals as promoting adaptation, empowerment, change in human relationships, environmental modification, increased satisfaction, and improved efficiency. Furthermore, problems may arise from unmet needs, accumulated frustrations, maladjustment between the individual and the environment, or weaknesses in social institutions. In this perspective, problems may have both material and spiritual dimensions; however, their formulation is usually based more on observable and objective aspects. The article lists examples such as family conflicts, divorce, addiction, unemployment, juvenile delinquency, academic decline, migration, marginalization, and prostitution as common manifestations of social problems.

The article then explains the concept of problem from the perspective of Imam Ali (AS). Based on the analysis, in this view, a problem is not merely a negative event or an external obstacle, but may constitute part of the divine system of testing and moral formation. In other words, problems have a function: they drive human beings toward effort, awareness, patience, and self-correction, thereby creating the conditions for growth. In this approach, the issue does not remain at the level of

appearance and behavior, but is linked to deeper layers of human existence, such as intention, morality, knowledge, and one's relationship with God. Thus, suffering and hardship may carry meaning and even become opportunities for awakening and inner reconstruction. This perspective is particularly significant in a religious society, because instead of merely removing symptoms, it attends to root causes and provides a spiritual orientation to life.

In the discussion, the article highlights both the similarities and differences between the two perspectives. Their point of convergence is that both acknowledge the existence of problems and the necessity of intervention to address them. The fundamental difference, however, lies in the basis for interpreting the problem: mainstream social work focuses primarily on the material, psychological, and social dimensions, whereas Imam Ali's (AS) perspective analyzes problem within a broader horizon that includes the philosophy of life, spirituality, morality, and the purposeful nature of human existence. The article further notes that in religious logic, God is the ultimate source of problem resolution, while other factors are understood as divine means. From this point of view, the social worker is not merely a problem-solver, but may act as a "physician of thought and morality," and the client is not simply a recipient of services, but a person who should be accompanied in a process of intellectual, moral, and behavioral reform. This distinction has important implications for both the theory and practice of social work.

Conclusion

The article summarizes that Imam Ali's (AS) view of problem is spiritual, purposeful, and functional, considering problems not merely as obstacles but as instruments for testing, growth, and human movement. Accordingly, human problems are universal and enduring, yet each has its own temporal and situational context and must be approached through a proper understanding of its nature. The article concludes that the perspectives of social work and the Alavid viewpoint may be employed either complementarily or independently; however, the Alavid approach has the capacity to strengthen the spiritual and moral dimensions of intervention and to provide a deeper understanding of human suffering. Ultimately, the study suggests that simultaneous attention to both the social and spiritual aspects of problem can contribute to the development of more comprehensive, fundamental, and humane interventions in the field of social work.

Bibliography

- Ebn al-Din, Mohammad Reza (2005) Problems and methods of diagnosing problems in individual work, Mesbah Magazine, Mehr-Aban 2005, No. 59, pp. 79-98.[In Persian]
- Perlman, Helen Harris (1992) Social Work, translated by Pariyosh Mantabakh, Islamic Revolution Publications and Education Organization, second edition, Tehran. [In Persian]
- Khaksari, Mohammad Hassan (1992) Concepts of Social Work Based on Individual Work, Education and Research Office of the National Welfare Organization, Tehran. [In Persian]
- Derayati, Mustafa (2002) Translation of Gharr al-Hakam, Zarih Aftab Publishing, Mashhad Moghaddam. [In Persian]
- Zahedi Asl, Mohammad (2016) Fundamentals of Social Work, Allameh Tabatabaei University Press, second edition, Tehran. [In Persian]
- Sam Aram, Ezzatullah (2003) Social Policy and Individual Social Services, Social Welfare Journal, Fall 2003, Special Issue No. 10, Pages: 245 to 266. [In Persian]
- Ali ibn Abi Taleb (AS) (2002) Nahj al-Balaghah, Translated by Ali Shirvani, Nasim Hayat Publishing, Qom. [In Persian]
- Kamali, Yahya (2018) Methodology of Content Analysis and Its Application in Public Policy Studies, Scientific Research Quarterly of Public Policy, Volume 4, Issue 2, Summer 2018, Pages 189-208. [In Persian]
- Glicken, Morley (2018) Social Work in the 21st Century, Social Welfare, Social Issues and the Social Work Profession, Translated by Abbas Ali Yazdani, Elham Mohammadi, Sociologists Publishing, Tehran. [In Persian]
- Moffat, Mary W., Ashford, Jose B. (2008) Principles and Foundations of Social Work, translated by Khadija Sadat Ghaniabadi, Avari Noor, 3rd edition, Tehran. [In Persian]
- Mahmoudi, Mohammad Baqir (Nahj al-Saadah in the context of Nahj al-Balagha) Ministry of Culture and Islamic Guidance. Printing and Publishing Organization, Tehran - Iran, 1418 AH. [In Persian]

مقایسه "مشکل" در دیدگاه مددکاری اجتماعی و امیرمومنان علی (علیه السلام)

حامد توانا*

حفیظ الله فولادی**، رضا صفری شالی***

چکیده

"مشکل" (Problem) از مباحث و مفاهیم محوری در "مددکاری اجتماعی" (Social work) است. نگاه مددکاری اجتماعی کنونی به مشکل، متأثر از دیدگاه تجربی علوم، طی قرون اخیر است. این نگاه با منظر دینی که از مبانی جهان‌شناسی و انسان‌شناسی خاص برخوردار بوده، متفاوت است. نگاه دینی به "مشکل" نگاهی مبنایی و کارکردی است. کلام امیرمومنان (ع) به عنوان عصاره‌ای از معارف اسلام، می‌تواند امکان مقایسه نگاه مددکاری اجتماعی با نگاه دینی به "مشکل" را برای محققین فراهم و اشتراکات و اختلافات را روشن سازد. این تحقیق، یک تحقیق بنیادی کیفی به روش تحلیل مضمون است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد باوجود اشتراکاتی در نگاه مددکاری اجتماعی و امیرمومنان (ع) به مشکل، تفاوت‌های قابل توجهی هم بین آن‌ها وجود دارد. مهم‌ترین تفاوت‌ها در نگاه به ماهیت و فلسفه مشکل به چشم می‌خورد. معنوی بودن مشکل و هدفمند بودن آن در نگاه امیرمومنان (ع) از مهم‌ترین تفاوت‌هاست. این دو دیدگاه‌ها را به عنوان دیدگاه‌های مکمل یا مستقل می‌توان مورد بهره‌برداری قرار داد.

کلیدواژه‌ها: مددکاری، مددکاری اجتماعی، مشکل، مشکل معنوی، دیدگاه امیرمومنان (ع).

* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم ایران (نویسنده مسئول)،
tavana114@yahoo.com

** دانشیار گروه جامعه‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران،
mailto:Hfooladi@rihu.ac.ir

*** دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران،
mailto:Reza_safaryshali@khu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۹

۱. مقدمه

دیدگاه دانش‌های امروزی غالباً مبتنی بر جهان‌بینی مادی است. به عبارت دیگر "مددکاری اجتماعی" بر اساس نظریه‌های جامعه‌شناسی، روانشناسی، اقتصاد و دیگر نظریه‌ها احاطه شده و از همان منظرها به مشکل مددجو نگاه می‌کند. این نوع نگرستن و تبیین آن، «واقعیتی» را فرا روی «مددکار اجتماعی» قرار می‌دهد که ممکن است، مانعی برای فهم سطوح دیگر واقعیت یعنی بعد معنوی انسان باشد. این نوع نگاه از منظر دین، حذف و کنار گذاشتن بخش مهمی از واقعیت زندگی انسان است که به بعد معنوی او مرتبط می‌شود. نادیده گرفتن واقعیت‌های جهان و انسان آنجا که به حل مشکلات مربوط است به عدم حل صحیح و ریشه‌ای مشکل و مزمن شدن آن منجر می‌گردد.

مددکاری اجتماعی از جمله دانش‌ها یا حرفه‌هایی است که بر حل مشکلات فرد، گروه و جامعه متمرکز است. پرلمن (Perlman) معتقد است، از دیدگاه نهادی،

مددکاری اجتماعی فعالیت ویژه‌ای است که برخی از مؤسسات رفاه اجتماعی آن را به مراجعان خود عرضه می‌دارند و به آنان یاری می‌دهند تا با کارایی بیشتری با مشکلاتی که در انجام دادن کار و وظایف اجتماعی خود روبرو شده، مقابله کنند (پرلمن، ۱۳۷۱، ص ۴).

مددکاری اجتماعی طی یک قرن اخیر با تغییر رویکرد بر شرایط محیطی ایجاد مشکل تمرکز نموده و غالباً به دنبال آن است که عامل مشکلات فرد را در وضعیت محیطی مددجو جستجو و حل کند. مددکاری اجتماعی مبتنی بر ارزش‌هاست و به همین جهت ارزش‌های فکری، فرهنگی جوامع مختلف در رویکردها و جهت‌گیری‌های مددکاری اجتماعی آن‌ها دخیلاست؛ «مافت و اشفورد» (Muffet&Ashford) معتقدند حرفه مددکاری اجتماعی بر پایه ایدئولوژی و ارزش استوار است (مافت و اشفورد، ۱۳۸۷، ص ۱۰۵-۱۰۶).

"مشکل" در مددکاری اجتماعی محور همه مباحث و مسائل است چرا که بررسی و حل مشکل، یکی از اهداف اصلی در این حرفه است (پرلمن، ۱۳۷۱، ص ۹). این "مشکل" است که فرد عادی را به مددجو مبدل و او را روانه مؤسسات مددکاری ساخته و تمام اقدامات و فعالیت‌های مددکاری را موجب می‌شود. تمام تلاش مددکاری هم بر حل مشکل از راه‌ها و شیوه‌های مختلف متمرکز است.

مقایسه "مشکل" در دیدگاه مددکاری اجتماعی ... (حامد توانا و دیگران) ۵۹۹

این که چه چیز "مشکل" است یا نیست و علل و عوامل آنچه است به دیدگاه مددکاری اجتماعی برخاسته از اصول و ارزش‌های جامعه مربوط است. تفاوت دیدگاه‌ها در سیاست اجتماعی که از نگاه به چیستی و علل مشکلات ناشی شده و به تفاوت در ارائه راهکار برای حل آن‌ها منجر می‌شود، از نشانه‌های دخالت پرتاثیر ارزش‌های اجتماعی در تعیین ماهیت، علل و عوامل و راهکارهای حل مشکلات است (مافت و اشفورد، ۱۳۸۷، ص ۱۱۵-۱۲۳).

طبیعی است که در جامعه سکولار و علم‌گرا که از دین و معنویت فاصله دارد و ارزش‌های مادی در آن غلبه دارد، ابعاد مادی، ظاهری و محیطی در تعریف و تعیین مشکل و عوامل و راهکارهای حل آن بیشتر مورد توجه‌اند و در جامعه دینی که ارزش‌های الهی و معنوی در آن غالب است، ابعاد معنوی، فکری و اخلاقی مورد تأکید قرار می‌گیرند. هرچند جمع بین این دو دیدگاه و توجه به هردو عامل نیز امکان‌پذیر است.

در جامعه دینی ما که ارزش‌های اسلامی، قرن‌ها حاکم بوده و بنای فکری و فرهنگی ما را تشکیل داده است، توجه به ابعاد معنوی مشکلات، واقع‌گرایانه بلکه یک ضرورت است. بی‌توجهی به این مسئله اساسی، بی‌توجهی به تصور جامعه از مشکلات خویش و به حسب واقع، نادیده گرفتن بخش مهمی از مشکلات انسانی است که از نگاه دینی، از دو بُعد مادی و معنوی برخوردار است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد دیدگاه مددکاری اجتماعی بیشتر به ابعاد ظاهری مشکل توجه دارد اما دیدگاه امیرمومنان (ع) مبتنی بر فلسفه زندگی و کارکردگراست. این دو دیدگاه، اشتراکات و اختلافاتی دارند که محور آن‌ها به ترجیح ابعاد فکری و اخلاقی و رفتاری مشکل در نگاه دینی امیرمومنان (ع) و غلبه جنبه‌های ظاهری و اجتماعی در مددکاری فعلی بازمی‌گردد.

با توجه به موضوع و مسئله پژوهش، پرسش اصلی این تحقیق عبارت است از: اشتراک و اختلاف دیدگاه مددکاری اجتماعی و امیرمومنان (ع) در مورد "مشکل" چیست؟

پرسش‌های فرعی این تحقیق عبارت‌اند از: مددکاری اجتماعی چه ماهیتی برای مشکل قائل است؟ عوامل، ویژگی‌ها و ابعاد مهم دیگر مشکل در مددکاری اجتماعی چیست؟ مبانی نظری، عوامل، ماهیت، ویژگی‌ها و ابعاد مهم مشکل در دیدگاه امیرمومنان (ع) چیست؟

۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت تحقیق، بیانگر آثار و نتایج مثبت پرداختن به موضوع پژوهش است. پرداختن به ابعاد بنیادی و نظری علوم انسانی از منظر آموزه های اسلامی برای جامعه ای که برپایه فکر و فرهنگ دینی نهاده شده امری ضروری است. این ضرورت در دانش‌هایی چون مددکاری اجتماعی که تأثیرپذیری بیشتری از ارزش های جامعه دارند افزون‌تر است. کار تحقیقی در این زمینه، گام های آغازین در بومی سازی مددکاری اجتماعی محسوب می‌شود. نتایج این تحقیق، تفاوت نگاه و جهت‌گیری در موضوع "مشکل" را به دنبال دارد. این تحقیق، توجه به ابعاد معنوی، فکری و اخلاقی مشکلات فرد و جامعه را برجسته ساخته و انتظارات جامعه دینی را در توجه به این ابعاد، مورد تأکید قرار می‌دهد. واقع‌گرایی دینی در نگاه به مشکل از آثار فکری این تحقیق خواهد بود.

ضرورت یک تحقیق ناظر بر پیامدهای بی‌توجهی به موضوع پژوهش است. عدم توجه به این امر، خلاءهای نظری و عملی را موجب می‌گردد که نتایج و آثار آن را در ارتباط با دانشی چون مددکاری اجتماعی، با مزمن شدن مشکلات جامعه در حوزه های فردی و جامعه ای می‌توان شاهد بود. «ابن‌الدین» در مورد پیامدهای بی‌توجهی به این موضوع در درون حوزه مددکاری اجتماعی می‌گوید:

«عدم توانایی در بومی‌کردن اصول و ضوابط مددکاری، متناسب با شرایط فرهنگی و اجتماعی حاکم، سبب می‌گردد تا مشکل به طور دقیق شناسایی نشود» (ابن‌الدین، ۱۳۸۴، ص ۸۴).

با توجه به خلأ پژوهش در موضوعات بنیادی مددکاری اجتماعی از منظر دین و عدم لحاظ منظر دین در موضوع محوری "مشکل" که تعیین‌کننده ابعاد دیگر یک مددکاری معطوف به دین است، این تحقیق به لحاظ موضوع و روش تحقیق، نوآورانه بوده و سایر محققین را به جنبه‌های مهم و بنیادی مددکاری اجتماعی از منظر آموزه های دینی متوجه می‌سازد.

۳. پیشینه تحقیق

برخی کتاب‌ها و مقالات، موضوعات مرتبط با موضوع این تحقیق را مورد مطالعه و بررسی قرار داده‌اند که ابتدا به معرفی مختصر آن‌ها می‌پردازیم.

مقایسه "مشکل" در دیدگاه مددکاری اجتماعی ... (حامد توانا و دیگران) ۶۰۱

۱. محمدرضا رنجبر (۱۳۹۱) کتاب «مقدمه‌ای بر خدمات اجتماعی در مذاهب» را تألیف کرده است که در آن به موضوع رفاه و خدمات اجتماعی در مذاهب مختلف، از بودا تا اسلام پرداخته است. هرچند خدمات اجتماعی بخش غیرحرفه‌ای مددکاری اجتماعی را شامل می‌شود، رنجبر در این کتاب به ارائه الگوهای عملی مداخله نپرداخته است. از سوی دیگر، رنجبر درصدد ارائه یک الگوی جامع برای مددکاری اجتماعی در آموزه‌های اسلامی نبوده و در نتیجه این تحقیق از نظر ارائه الگو و پرداختن به ابعاد مختلف مددکاری اجتماعی با تحقیق رنجبر تفاوت دارد.
۲. محمد زاهدی اصل (۱۳۹۴) کتاب «خدمات اجتماعی در اسلام» را تألیف کرده است که به تحلیل مفهوم و بنیان فلسفی خدمات اجتماعی در اسلام و مفاهیم مشابه مانند تکافل پرداخته است. این کتاب اگرچه به تحلیل مفاهیم خدمات اجتماعی از منظر اسلامی پرداخته است، اما همچنان مددکاری اجتماعی را به‌طور نظام‌مند پوشش نداده است. در مقابل، تحقیق کنونی به دنبال ارائه یک الگوی علمی و نظام‌مند برای مددکاری اجتماعی از منظر اسلام نیز هست.
۳. سیده پرگل شمسی (۱۳۹۵) کتاب «اخلاق مددکاری از دیدگاه اسلام» را تألیف کرده است. این کتاب به مبحث اخلاق در مددکاری اجتماعی و دیدگاه اسلام در این زمینه پرداخته است. شمسی به جنبه‌های کیفی مددکاری از منظر اخلاقی پرداخته است، درحالی‌که تحقیق کنونی اصلاح اخلاقی را به‌عنوان یک راهبرد در مدل علمی مددکاری اجتماعی مدنظر قرار داده است. علاوه بر این، تحقیق کنونی جامع‌تر بوده و مباحث گسترده‌تری را در برمی‌گیرد.
۴. مصطفی کاظمی نجف‌آبادی و سید رضا حسینی (۱۴۰۲) در کتاب «الگوی مطلوب تکافل اجتماعی در اسلام» به بررسی ابعاد اقتصادی خدمات اجتماعی در اسلام پرداخته‌اند. این تحقیق بیشتر بر جنبه‌های اقتصادی تکافل اجتماعی، تمرکز دارد و از نظر موضوعی و جامعیت، با این تحقیق، تفاوت‌های عمده‌ای دارد. تحقیق کنونی بر کلیت مددکاری اجتماعی و نه صرفاً بعد اقتصادی آن، متمرکز است.
۵. سارا آشنکائن کرابتری (Sara Ashencaen Crabtree)، فاطمه حسین و باسیا اسپالک (Basia Spalek) (۲۰۱۷) در کتاب «Islam and Social Work: Culturally Sensitive Practice in a Diverse World» به تفاوت‌های فرهنگی و تأثیر آن‌ها بر مددکاری اجتماعی در کشورهای اسلامی پرداخته‌اند. این کتاب تمرکز ویژه‌ای بر تفاوت‌های

فرهنگی دارد، درحالی‌که تحقیق کنونی بر ارائه یک الگوی جامع مددکاری اجتماعی از منظر اسلام، فارغ از تفاوت‌های فرهنگی، تأکید دارد.

۶. عبدالعزیز البریثن (۲۰۲۳) مقاله‌ای با عنوان «The Islamic Basis of Social Work in the Modern World» منتشر کرده است که به تحلیل عدم تعارض میان آموزه‌های اسلام و ارزش‌های مددکاری اجتماعی پرداخته است. این مقاله بیشتر به دنبال تطبیق برخی مباحث مددکاری اجتماعی با آموزه‌های اسلامی است، درحالی‌که تحقیق کنونی به دنبال ارائه یک الگوی جامع و علمی از مددکاری اجتماعی مبتنی بر آموزه‌های امیرمومنان (ع) است.

آثار و پژوهش‌های موجود، هرکدام به ابعاد خاصی از مددکاری اجتماعی در اسلام پرداخته‌اند، اما هیچ‌کدام به‌طور جامع و نظام‌مند به طراحی یک الگوی کامل مددکاری اجتماعی استنادشده به آموزه‌های اسلامی نپرداخته‌اند. این تحقیق به‌طور علمی، تصویری کلان از دانش مددکاری اجتماعی قابل استناد به منابع اسلامی، ارائه کرده و سؤالات اساسی در این زمینه را پاسخ می‌دهد. از سوی دیگر، این تحقیق ابعاد کاربردی نیز دارد و می‌تواند به‌طور عملی برای فعالان این عرصه مفید واقع شود.

۴. روش تحقیق

رساله مرجع این تحقیق، یک تحقیق بنیادی کیفی است که از طریق استقراء و جمع‌آوری داده‌ها از جامعه مطالعاتی خود الگوی مددکاری مستخرج از کلام امیرمومنان (ع) را ارائه می‌کند. از میان استراتژی‌هایی کیفی از روش تحلیل مضمون برای شناسایی، تحلیل و ارائه الگوی مطلوب استفاده شد. چراکه هدف اصلی تحقیق، ارائه یک الگو در زمینه مددکاری اجتماعی بوده است و این روش ویژه ارائه الگوهاست. براون و کلارک در این مورد می‌گویند: مضمون، بیانگر اطلاعات مهمی درباره داده‌ها و پرسش‌های پژوهش است و تا حدی معنی و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد (کمالی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۱). دسته‌بندی مضامین در سطوح مختلف، علت امکان ارائه الگو در زمینه مورد مطالعه، در روش تحلیل مضمون است.

روش تحلیل مضمون به چهار طریق مختلف که بنام ارائه‌کنندگان^۱ است، انجام می‌شود اما همه این راه‌ها در سه مرحله کلان مشترک‌اند که عبارت‌اند از:

۱. تجزیه و توصیف متن،

۲. تشریح و تفسیر متن،

۳. ادغام و یکپارچه کردن مجدد متن.

محققان در این سه مرحله نردبان انتزاع^۲ را طی کرده و در هر مرحله سطح بالاتری از انتزاع ایجاد می‌شود. در مرحله تجزیه و توصیف متن، محققان ابتدا با متن آشنا می‌شود سپس کدهای اولیه ایجاد و مضامین مشترک جستجو می‌شوند. کدگذاری اولیه، مهم‌ترین کار در این مرحله است. در مرحله دوم یعنی تشریح و تفسیر متن، شبکه مضامین (مشکل از مضامین فرعی و اصلی یا مضامین سازمان دهنده و نهایی) ترسیم شده و سپس به تحلیل آن اقدام می‌شود. در این مرحله یافتن مضامین سازمان دهنده‌ای که مضامین اولیه را دسته‌بندی کند و سپس مضامین نهایی که الگوی ایجادشده را کامل کند، مهم‌ترین اقدام است. در مرحله سوم یا مرحله ترکیب و ادغام، متن گزارش نهایی تدوین و تحلیل محققان انجام می‌شود.

مراحل گفته شده در استخراج مضامین و ارائه الگوی مددکاری در سخنان امیرمومنان (ع) مورد استفاده قرار گرفته است. حال نتایج بدست آمده در آن تحقیق جهت پاسخ به پرسش‌های این تحقیق مورد بهره برداری قرار گرفته اند.

در این تحقیق به منظور بررسی قابلیت اعتماد یافته‌ها از معیار پیشنهادی "گوبا" (Guba) و "لینکلن" (Lincoln) استفاده شده است. به منظور سنجش قابلیت اعتبار یافته‌ها، تلاش شد، متون با حداکثری از تنوع تجربیات و نظرات، گزینش شوند و تا رسیدن به حد اشباع، نمونه‌گیری انجام شود، به طوری که چندین ماه، جهت انجام پژوهش، زمان صرف شد. متن کامل به همراه کدهای استخراج شده برای استادان راهنما و مشاوران (مقاله مستخرج از رساله) ارسال شد تا ایشان نظرات تکمیلی و اصلاحی خود را در کلیه مراحل کار جهت پیاده سازی اعلام نمایند. به منظور تحقق قابلیت اتکای داده‌ها، از یک ناظر و استاد خارجی جهت تایید داده‌ها و افزایش میزان ثبات پژوهش استفاده شد. همچنین اقداماتی همچون طولانی نشدن زمان مطالعه متون و زمان پیاده سازی آن‌ها، ارائه جزئیات فرایند پژوهش از ابتدا، ارائه توضیحات در مورد چگونگی تحلیل و استخراج کدهای پایه، سازمان دهنده و فراگیر در تحلیل داده‌ها صورت گرفت. به منظور تحقق قابلیت تاییدپذیری پژوهش، تمامی مراحل، اعم از جمع‌آوری، تحلیل و شکل‌گیری داده‌ها در قالب جداولی شامل کدهای پایه، سازمان دهنده و فراگیر و به صورت فرایند کاهشی نشان داده شده است.

۵. یافته‌های پژوهش

با توجه به عنوان تحقیق، در اینجا به بررسی فرایند پیاده سازی تحلیل مضمون پرداخته نمی‌شود و تنها به یافته های حاصله و تحلیل آنها پرداخته خواهد شد.

۱.۵ "مشکل" از منظر مددکاری اجتماعی

مقایسه مشکل از دیدگاه مددکاری اجتماعی با سایر دیدگاه‌ها مستلزم تعیین ابعاد مختلف مشکل از منظر مددکاری است؛ بنابراین در ادامه تحقیق باید ابعاد مختلف مشکل را از دید مددکاری اجتماعی مشخص کنیم. مطالب این بخش از تحقیق مرجع گردآوری شده است. برخی مضامین تحقیق مرجع، در اینجا، متناسب با موضوع و پرسش‌های تحقیق تغییر یافته و تحلیل‌های لازم اضافه شده است.

۱.۱.۵ تعریف و ماهیت مشکل

در درون حوزه مددکاری اجتماعی سه مفهوم پرکاربرد یعنی مفهوم مشکل، مددکار و مددجو وجود دارد که به مثابه سه ضلع یک مثلث‌اند. در ادامه دیدگاه و تعاریف نویسندگان و محققان را در مورد مفهوم "مشکل" مطرح می‌کنیم.

زاهدی اصل در مورد معنای لغوی و اصطلاحی مشکل به نقل از "جانسون" (Johnson) می‌گوید:

مشکل در کاربرد مددکاری اجتماعی به وضعیت عملکرد اجتماعی گفته می‌شود که در آن مانعی بر سر راه تأمین نیاز اشخاص یا سیستم‌های موجود به وجود آمده و در آن وضعیت، اشخاص نمی‌توانند به راحتی موانع را از سر راه بردارند (زاهدی اصل، ۱۳۹۵، ص ۴۴).

"پرلن" تعریف زیر را از مشکل ارائه می‌کند:

مشکل آن چیزی است که ناشی از یک نیاز یا یک اشکال یا انباشته شدن سرخوردگی‌ها یا ناسازگاری‌ها ناشی شده باشد. گاهی نیز مشکل مجموع تمام این عوامل است که موقعیت اجتماعی زندگانی شخص را مورد تهدید، حمله یا صدمه قرار می‌دهد و از قابلیت او در انجام دادن تکالیف و کارکرد اجتماعی‌اش می‌کاهد (پرلن، ۱۳۷۱، ص ۴).

مقایسه "مشکل" در دیدگاه مددکاری اجتماعی ... (حامد توانا و دیگران) ۶۰۵

"گلیکن" (Glicken) از مشکل با عنوان «مسئله» یاد می‌کند و می‌گوید:
«یک مسئله اجتماعی به موضوعی گفته می‌شود که در جامعه وجود دارد و مانع شکوفایی توانایی‌های افراد می‌شود. فقر و سوء تغذیه نمونه‌هایی از مسائل اجتماعی‌اند»
(گلیکن، ۱۳۹۲، ص ۳۱).

جدول ۱-۱ اجزاء اصلی تعاریف مشکل از نظر محققین مددکاری اجتماعی

ردیف	ارائه‌کننده	اجزاء اصلی
۱	جانسون	اختلال در وضعیت عملکرد اجتماعی یک مانع در مسیر تأمین نیاز اشخاص یا سیستم موجود
۲	پرلن	وضعیت ناشی شده از یک نیاز، انباشتگی سرخوردگی‌ها و ناسازگاری‌ها
۳	پرلن	عامل اثر منفی بر کارکرد اجتماعی فرد
۴	گلیکن	مانعی در شکوفایی توانایی افراد در جامعه

بنابراین عناصر تشکیل‌دهنده مشکل عبارت‌اند از:

۱. اختلال در وضعیت عملکرد اجتماعی،
۲. یک مانع در مسیر تأمین نیاز اشخاص یا سیستم موجود،
۳. وضعیت ناشی شده از یک نیاز، انباشتگی سرخوردگی‌ها و ناسازگاری‌ها،
۴. عامل اثر منفی بر کارکرد اجتماعی فرد،
۵. مانعی در شکوفایی توانایی افراد در جامعه.

با توجه به ابعاد مشترک عناصر بالا شاید بتوان گفت مشکل عبارت است از:

یک اختلال در وضعیت عملکرد و کارکرد اجتماعی که از عدم تأمین نیاز، سرخوردگی و ناسازگاری ناشی شده و فرد یا افراد قادر به حل آن نیستند و مانع از شکوفایی توانایی افراد می‌شود.

بنابراین از منظر مددکاری اجتماعی، ماهیت مشکل، اختلال در عملکرد و کارکرد اجتماعی است. عامل آن غالباً عدم یک نیاز یا عدم تأمین یک نیاز، سرخوردگی یا ناسازگاری است. پیامد آن هم عدم توانایی و عدم شکوفایی فرد و جامعه است.

زاهدی اصل در زمینه موضوع و قلمرو مددکاری مطلبی را مطرح می‌کند که می‌توان از آن، ابعادی از ماهیت مشکل را استخراج کرد، او در مورد موضوع مددکاری اجتماعی می‌گوید: «به قول یکی از صاحب‌نظران مددکاری اجتماعی، موضوع مددکاری اجتماعی، مجموعه موضوعات مربوط به روابط و مناسبات انسانی است، یعنی در ارائه خدمات حرفه‌ای دادوستد بین انسان و محیط اجتماعی او مورد نظر است» (زاهدی اصل، ۱۳۹۵، ص ۹۳-۹۴)؛ بنابراین می‌توان گفت مشکل یک اختلال در روابط و مناسبات انسانی است. از جمله مباحثی که می‌توان از آن ماهیت مشکل را استنباط و استخراج کرد، مبحث اهداف مددکاری اجتماعی است. زاهدی اصل ضمن نسبت دادن اهداف به جهان‌بینی ارائه‌کنندگان نظریه‌ها، اهداف زیر را برای مددکاری اجتماعی از نویسندگان مختلف نقل کرده است.

۱. کامپتون و بارتلت (Compton & Bartlett): ایجاد سازگاری بین انسان و محیط،
۲. رابینز (Robbins): ایجاد تکیه‌گاهی برای گرفتاران و رنج دیدگان،
۳. انجمن مددکاران کانادا: کمک برای ایجاد مهارت حل مشکل، ارتقاء خودتصمیم‌گیری و تطابق،
۴. بیولا (Beulah): تغییر در روابط و مناسبات انسانی، رضایت مندی و کارایی، شناسایی و حل مشکلات،
۵. فرجاد: کمک به افراد برای کسب بهترین راه پیشرفت و هماهنگی با محیط بدون تسلیم شدن به محیط،
۶. فدراسیون مددکاران اجتماعی مونترال: تغییر محیط، توانمندسازی،
۷. قندی: سازگاری بین بهزیستی افراد و رفاه اجتماعی (زاهدی اصل، ۱۳۹۵، ص ۶۰-۶۱).

نظر زاهدی اصل در مورد هدف مددکاری اجتماعی این است:

مددکار اجتماعی سعی دارد تا توان بالقوه موجود در اجتماع را با مشارکت افراد و اقشار جامعه و در حد امکان به فعلیت درآورد و بدین وسیله امنیت اجتماعی و اقتصادی توأم با اتکابه‌نفس بودن را برای نیازمندان فراهم آورد (زاهدی اصل، ۱۳۹۵، ص ۶۱).

مقایسه "مشکل" در دیدگاه مددکاری اجتماعی ... (حامد توانا و دیگران) ۶۰۷

وی از میان اهداف مختلف ذکرشده سه هدف را استخراج و به عنوان اهداف اصلی مددکاری اجتماعی معرفی می کند:

۱. توانمندسازی،

۲. تأمین نیازهای انسانی،

۳. تغییر در نگرش مددجو.

پس می توان گفت مشکل نوعی ناتوانی، عدم تأمین نیاز و یا نگرش نادرست است. برای درک بهتر ماهیت مشکل در نگاه مددکاری اجتماعی، دیدگاه های ذکرشده را تجمیع و تفسیر می کنیم.

جانسون و پرلمن: اختلال در عملکرد و کارکرد اجتماعی

کامپتون و گالوی (Galloway): اختلال در کنش متقابل بین فرد انسانی و محیط

زاهدی اصل: اختلال در روابط و مناسبات انسانی

زاهدی اصل: نوعی ناتوانی، عدم تأمین نیاز و یا نگرش نادرست

همان طور که دیده می شود، سه دیدگاه اول به طور کلی بیانگر نوعی اختلال در رابطه فرد و محیط است. دیدگاه آخر چه بسا ضمن اشاره به ماهیت مشکل، بیانگر عامل این اختلال است؛ بنابراین می توان نتیجه گرفت، تصور مددکاری اجتماعی از مشکل آن است که چون فرد یا گروه یا جامعه به نحوی دچار فقدان و محرومیت مادی و معنوی می شود، روابطش با محیط دچار اختلال می گردد. به عبارت دیگر مشکل دارای دو سطح است که سطح اول را غالباً محرومیت های مادی و سطح دوم را نارسایی های معنوی تشکیل می دهد.

با توجه به نگاه علمی-تجربی مددکاری اجتماعی کنونی به مشکل، تعریف آن از مددکار عبارت است از فردی که با برخورداری از دانش و مهارت کافی با مشارکت خود مددجو و در جهت ایجاد توانمندی و سازگاری او با محیط به حل مشکل مددجو می پردازد؛ مددجو نیز عبارت است از فرد یا جامعه ای که بر اثر مشکلات مادی به ناتوانی و نوعی اختلال در ارتباط دچار شده است.

۲.۱.۵ عوامل مشکل

در تعاریف مشکل به چهار عامل برای آن اشاره شد که عبارت اند از:

۱. نیاز، ۲. عدم تأمین نیاز، ۳. انباشتگی سرخوردگی‌ها، ۴. ناسازگاری، "مافت و اشفورد" عامل دیگری را اضافه می‌کنند؛ «بسیاری از مشکلات فردی، مشکلات اجتماعی است. مشکلی که فرد در حال تجربه کردن آن است مستلزم فهم ریشه مشکل در نهادهای اجتماعی است» (مافت و اشفورد، ۱۳۸۷، ص ۲۳).

پس عامل پنجم عبارت است از: نهادهای اجتماعی.

عوامل مشکل از نگاه مددکاری اجتماعی شامل عوامل مادی و معنوی است اما تقدیمی و تأخیری برای آن‌ها ذکر نشده است. چه‌بسا بر اساس برخی ویژگی‌های مشکل که در بحث بعد می‌آید، نیازی به بیان تقدیم و تأخیر نباشد مگر اینکه بخواهیم به تقدیم عوامل مادی قائل شده و آن را به نتیجه بحث قبل در ماهیت مشکل ارجاع دهیم.

۳.۱.۵ ویژگی‌های مشکل

برخی نویسندگان ویژگی‌هایی برای مشکل بر شمرده‌اند. "پرلمن" چهار ویژگی برای مشکل فردی ذکر کرده است:

۱. مشکلات در هر قسمت زندگی انسان که به وجود آیند دارای واکنش‌های زنجیری یا سلسله‌ای خواهند بود،

۲. هرگونه مشکلی که در زندگی افراد پیش آید دارای مفاهیم عینی و ذهنی است،

۳. جنبه‌های بیرونی و درونی مشکل همزیست‌اند و ممکن است یکی عامل دیگری باشد،

۴. مشکل مددجو همواره با مشکل دیگری یعنی مددجو بودن همراه است (پرلمن، ۱۳۷۱، ص ۳۸-۴۳).

خاکساری نیز چند ویژگی دیگر برای مشکل ذکر نموده است:

۱. مشکل مددجو می‌تواند در یک زمینه خاص یا همه زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی و آموزشی باشد،

۲. مشکل می‌تواند اختصاصی، انحصاری یا گروهی و همگانی باشد،

۳. مشکل می‌تواند کوتاه، میان و بلندمدت باشد (خاکساری، ۱۳۷۱، ص ۲۱-۳۶).

سام آرام مجموع این ویژگی‌ها را در سه ویژگی خلاصه می‌کند:

مقایسه "مشکل" در دیدگاه مددکاری اجتماعی ... (حامد توانا و دیگران) ۶۰۹

۱. رابطه علی و معلولی در مسئله اجتماعی: معمولاً مسئله اجتماعی علل مختلف دارد و خود علت مسئله دیگر است،
۲. کیفیت بروز مسئله اجتماعی: هر مسئله اجتماعی نتیجه تجمع و رشد عوامل تشکیل دهنده آن در طولانی مدت است و آنی نیست،
۳. بروز و نمود مسئله اجتماعی، بخش عمده‌ای از مسئله اجتماعی یعنی علل آن مخفی است و غالباً معلول‌های آن آشکارند (سام آرام، ۱۳۸۲، ص ۲۵۳-۲۵۵).

۴.۱.۵ مصادیق مشکل

زاهدی اصل در مورد انواع و مصادیق مشکلات می‌گوید:

پاره‌ای از مشکلات مربوط به زمینه‌های فعالیت مددکاران اجتماعی را می‌توان به شرح زیر معرفی کرد: اختلافات خانوادگی، متارکه، طلاق، مسئله سالمندان رهاشده، بزهکاری جوانان و نوجوانان، افت تحصیلی، فرار از مدرسه، فرار از منزل، بیماری‌های مختلف مانند ایدز، تالاسمی، هموفیلی، دیالیزی، انواع بیماری‌های روانی، عاطفی، شخصیتی، مسائل کارگری، اعتیاد، بیکاری آشکار و پنهان، مهاجرت، حاشیه‌نشینی، فحشا و ده‌ها مشکل دیگر (زاهدی اصل، ۱۳۹۵، ص ۴۵-۴۶). نتیجه بحث آن است که مصادیق مشکل، بسیار و گسترده‌اند و اشکال فردی، گروهی و جامعه‌ای دارند.

مجموعه مباحث مربوط به مشکل در مددکاری اجتماعی شامل تعریف و ماهیت مشکل، عوامل مشکل، ویژگی‌های مشکل و مصادیق مشکل بود که به‌طور مختصر مطرح گردید. در ادامه به ابعاد مشکل در مباحث استخراج‌شده از کلام امیرمومنان (ع) می‌پردازیم.

۲.۵ مشکل از منظر کلام امیر مؤمنان (علیه‌السلام)

مباحث مددکاری اجتماعی در منابع اسلامی و کلام امیرمومنان (ع) تحت عناوین متداول فعلی و به‌صورت تعریف‌شده وجود ندارد پس لازم است ابعاد مختلف موضوع مورد بحث از جمله مبحث "مشکل" در مددکاری به‌صورت اجتهادی و با کمک روش به کار گرفته‌شده، استخراج و ارائه گردد. پیش از پرداختن به ابعاد مشکل از منظر امیرمومنان (ع) لازم است به برخی بنیان‌های نظری مرتبط به این مبحث اشاره کنیم چه اینکه بدون اطلاع از این مبانی، مباحث مرتبط با مشکل از نگاه امیر مومنان (ع)، به‌درستی قابل فهم نخواهد بود.

۱.۲.۵ مبانی جهان‌شناسی و قوانین حاکم بر زندگی انسان

جهان‌شناسی و انسان‌شناسی، علاوه بر اشاره به ماهیت و عوامل مشکل، اصولی‌ترین جهت‌گیری‌های فکری و احساسی ما را در مددکاری اجتماعی تعیین می‌کنند.

از گزاره‌های استخراج‌شده از کلام امیرمومنان (ع) چنین دانسته می‌شود که جهان مادی و زندگی دنیوی انسان جنبه مقدماتی داشته و مهم‌ترین خصلت آن دگرگونی و تحول است. این دگرگونی و تحول مدام باعث می‌شود زندگی انسان که هدفش آزمودن وی و تکامل اوست، بشر را مدام در معرض سختی‌ها و رنج‌ها و مشکلات قرار دهد؛ بنابراین مهم‌ترین ابعاد وجود جهانی که انسان در آن زندگی می‌کند عبارت است از:

۱. مقدمه و آزمون بودن،

۲. دگرگونی و تحول مدام،

۳. همراهی با رنج و سختی و مشکلات.

از منظر دین اسلام، خدای آفریننده و پروردگار حکیمی که این جهان را آفریده و اداره می‌کند، آن را نه برای خودش بلکه برای مراتب عالی‌تر آفریده است. هدف او از خلقت این جهان متحول و متغیر، آزمودن انسان در صحنه‌های مختلف است. او انسان را هم در سختی و هم در آسانی می‌آزماید تا استعدادهای درونی‌اش آشکار شود. برخی گزاره‌های مرتبط با این نتایج در کلام امیرمومنان (ع) عبارت‌اند از:

علی (ع) فرمود: به‌درستی که پروردگار، دنیا را برای بعد آن قرار داده و اهل آن را آزمایش می‌کند تا نیکوکارترین آن‌ها را بشناسد. ما برای دنیا آفریده نشده‌ایم (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۵۹).

علی (ع) فرمود: به‌درستی که دنیا سرای رنج و نابودی و دگرگونی و عبرت و جایگاه فتنه و آزمایش است. (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۶۹).

۱.۱.۲.۵ قوانین حاکم بر زندگی انسان

زندگی انسان بستری است که در آن مشکل به وجود می‌آید. فلسفه ایجاد مشکل در این بستر را پیش‌ازاین گفتیم؛ اما زندگی دارای ابعاد مختلفی است که شناخت آن‌ها، هم بر اندیشه و هم بر احساس و هم بر انتخاب مسیری که در زندگی و مشکلات، انتخاب می‌کنیم مؤثرند.

مقایسه "مشکل" در دیدگاه مددکاری اجتماعی ... (حامد توانا و دیگران) ۶۱۱

در سخنان امیر مؤمنان (ع) به قوانینی در زندگی انسان اشاره یا تصریح شده است که فهم مشکل و نحوه جهت‌گیری ما در حل آن را مشخص می‌کنند. این قوانین عبارت‌اند از:

۱. خدای متعال بر جهان و انسان حاکم است،
۲. قضا و قدر الهی بر زندگی انسان حاکم است،
۳. بهره‌های انسان از زندگی، تعیین و تضمین شده‌اند،
۴. اعمال انسان و آثار آن به خود او بازمی‌گردد،
۵. شیطان یکی از عوامل مؤثر در مسائل و مشکلات انسان است،
۶. زندگی انسان همراه با آزمون و سختی و رنج است،
۷. انسان‌ها به یک اندازه مشکل دارند،
۸. شرایط زندگی قابل‌تغییر است.

قوانین گفته شده حاکی از آن است که وجود مشکلات در زندگی انسان یک برنامه الهی برای تکامل بشر است. مشکلات اختصاص به فرد یا جامعه خاصی ندارند و تغییر مدام در زندگی، نوید حل آن را به ما می‌دهد.

۲.۲.۵ مبانی انسان‌شناسی

انسان‌شناسی در علوم انسانی مجموعه‌ای از شناخت‌های اساسی در مورد انسان است که جهت‌گیری‌های کلی را در علوم موجب می‌شود. از آنجاکه در مددکاری اجتماعی، مشکل انسان، مورد بررسی قرار می‌گیرد شناخت‌های اساسی از انسان در نوع مواضع نظری و شیوه‌های اتخاذشده عملی بسیار مؤثر است. اصول مددکاری اجتماعی و نظریه‌های آن کاملاً تحت تأثیر انسان‌شناسی قرار دارد.

اگر مجموعه سخنان امیرمؤمنان (ع) را بررسی کنیم به اصولی در این زمینه دست می‌یابیم. در ادامه دو اصل از اصول انسان‌شناسی و گزاره‌های حاکی از آن‌ها بیان می‌شوند.

۱.۲.۲.۵ انسان موجوی مادی معنوی است.

یکی از مهم‌ترین شناخت‌هایی که ادیان الهی و مکاتب معنوی از انسان ارائه می‌کنند تک ساحتی نبودن انسان در این جهان است. امیرمؤمنان (ع) نیز به دو ساحتی بودن انسان در

این جهان تصریح می‌کند. در یک بیان، ضمن ارائه مراحل خلقت جسمانی انسان به دمیده شدن روح الهی در قالب مادی او و در بیانی دیگر به ترکیب عقل و شهوت در انسان تصریح می‌کند. ایشان در سخنی دیگر بر اصالت روح و عقل انسان در وجود او تأکید می‌کند. این اصل یکی از مهم‌ترین اصول انسان‌شناختی است که در تبیین مفاهیم مهم دیگر مانند ماهیت مشکل تأثیر به سزایی دارد.

علی (ع) در مورد خلقت انسان فرمود: آنگاه از آن (گل چسبناک) صورتی دارای اعضا و جوارح و پیوستگی‌ها و گسستگی‌ها بیافرید... آنگاه از روح خود در آن (گل خشک) دمید، پس به صورت انسانی درآمد با قوای ادراکی که آن را به کار اندازد و اندیشه‌هایی که به وسیله آن (در اشیا) تصرف کند و اعضایی که در خدمت خود قرار دهد (نهج البلاغه، خطبه ۱).

علی (ع) فرمود: همانا خداوند عزوجل ملائکه را با عقل بدون شهوت و حیوانات را با شهوت بدون عقل آفرید و در انسان هر دو را قرار داد. پس هرکس عقل او بر شهوتش غلبه کند از فرشتگان بهتر است و هرکس شهوتش بر عقلش غلبه کند از حیوانات بدتر است (محمودی، ج ۹، ۱۴۱۸ق، ص ۴۷۰).

۲.۲.۲.۵ انسان، موجودی هدف‌دار با هدفی بزرگ است.

انسان موجودی رها شده و بی‌هدف در جهانی تصادفی نیست بلکه موجودی هدفمند در جهانی هدف‌دار است. هدف نهایی انسان چنان بزرگ است که می‌تواند صحنه زندگی او را مشحون از امید و تلاش کند. بسیاری از مشکلات فرد و جامعه، ناشی از ناآگاهی نسبت به هدف و عدم تلاش در راه آن است.

علی (ع) فرمود: خداوند شما را عبث نیافرید و بیهوده مهلت نداد (محمودی، ج ۳، ۱۴۱۸ق، ص ۱۲۲)

علی (ع) فرمود: همانا شما برای آخرت آفریده شده‌اید نه برای دنیا (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۸۰).

علی (ع) فرمود: شما برای احسان و اطاعت از خدا آفریده شده‌اید (محمودی، ج ۱، ۱۴۱۸ق، ص ۴۷۳).

۳.۲.۵ ویژگی‌های مشکل در کلام امیرمومنان (ع)

از کلام امیرمومنان (ع) ویژگی‌های زیر را برای مشکل می‌توان استخراج کرد.

۱.۳.۲.۵ ماهیت مادی-معنوی مشکل

مددکاری اجتماعی نوین با تأثیرپذیری از نگاه‌های اجتماعی و تا حدی نگاه‌های مادی‌گرایانه، مشکلات افراد و جوامع را در مشکلات مادی و ظاهری متمرکز می‌سازد، این در حالی است که علی (ع)، مشکلات انسان را بیشتر معنوی و متأثر از فکر، رفتار و اخلاق او می‌شمارد. از نظر امیرمومنان (ع) مشکل واقعی انسان، مشکل معنوی یعنی همان انحراف فکری و رذایل اخلاقی و رفتاری است. از نظر ایشان اگر بخواهیم مشکلات انسان را رتبه‌بندی کنیم مشکلات ظاهری و مادی در مراتب پایین‌تر و مشکلات اخلاقی و رفتاری در رتبه بالاتر قرار می‌گیرند. مشکلات فکری، اخلاقی و رفتاری انسان نه تنها خود مشکل‌اند بلکه از عوامل اصلی ایجاد مشکلات مادی و ظاهری نیز هستند. مشکلات فکری، اخلاقی و رفتاری انسان عامل حزن و اندوه و فقر و سختی و رنج‌اند. درواقع بسیاری مشکلات مادی و ظاهری فرد و جامعه انسانی، تبعات و پیامدهای مشکلات فکری، اخلاقی و رفتاری اوست. آن‌ها جریمه، تنبیه یا تبعات مشکلات اخلاقی و رفتاری انسان‌اند؛ بنابراین مشکل و عوامل آن، محدود به جنبه‌های مادی و ظاهری نیست بلکه دامنه گسترده‌تری دارد که رفتار و اخلاق ناپسند انسان را که در فکر و روح او جای دارند نیز شامل می‌شود. در واقع چون هدف اصلی و نهایی انسان رشد فکری، اخلاقی و رفتاری یا همان کمال معنوی است، استمرار یا تشدید ضعف، نقص یا انحراف فکری و اخلاقی و رفتاری، دور شدن از مسیر و هدف زندگی محسوب می‌شود؛ لذا نیروهای معنوی جهان از طریق ایجاد مشکلات، بازگرداندن فرد و جامعه به مسیر کمال را آغاز می‌کنند. پس مشکلات فرد و جامعه در عمیق‌ترین لایه‌های خود به فلسفه و هدف زندگی او در این جهان مربوط است. هر فرد و جامعه‌ای در هنگام ابتلا به مشکلات می‌تواند به عامل ریشه‌ای مشکلش فکر کرده و با این نگاه به حل آن اقدام نماید. در ادامه گزیده‌ای از گزاره‌های مرتبط با این بحث را ارائه می‌کنیم.

علی (ع) فرمود: ای مردم! فقری بدتر از جهل نیست (محمودی، ج ۱، ۱۴۱۸ق، ص ۷۲).

علی (ع) فرمود: عامل زوال نعمت‌ها... کوتاهی در شکر آن‌هاست (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۷).

علی (ع) در دعا گفت: خدایا آن گناهان مرا که که بلاء را فرود می‌آورد، ببخشای (محمودی، ج ۶، ۱۴۱۸ق، ص ۱۲۳).

علی (ع) فرمود: هر کس بتواند خود را از عجله، لجاجت، عجب و سستی حفظ کند او شایسته آن است که بدی به او نرسد (محمودی، ج ۱۰، ۱۴۱۸ق، ص ۳۷۰).

این روایات به وضوح انحطاط و ضعف فکری، اخلاقی و رفتاری را مشکل انسان می‌دانند و آن را عامل سایر مشکلات می‌شمرند.

۲.۳.۲.۵ اصلاح و ارتقاء، فلسفه مشکلات

فلسفه مشکلات یعنی دلیل عقلی بنیادی برای مشکلات. از مجموع گزاره‌های موجود در سخنان امیرمومنان (ع) چنین استنباط می‌شود، انسان، موجودی مستعد است که برای شکوفایی باید در موقعیت‌های سخت قرار گیرد. اگر انسان‌ها این واقعیت را بدانند و خود را در مسیر سختی‌های کمال انسانی قرار دهند از سختی‌ها و رنج‌های مشکلات معنوی و اخلاقی و تبعات مادی آن در امان خواهند ماند و الا به مشکلات مبتلا می‌شوند.

گزاره‌های متعدد دینی حاکی از آن است که زندگی انسان‌های نیک و با ایمان در عین برخورداری از بهجت و نشاط معنوی، همراه با سختی و رنج و مشکل است. این‌ها مؤید برخی اصول پیش‌گفته مانند عمومیت مشکل و تساوی مشکلات برای انسان‌هاست. این‌ها همه حاکی از آن‌اند که مسیر عموم انسان‌ها در زندگی، یک مسیر سخت و پررنج است اما نحوه مواجهه با مشکلات در تعیین کم و کیف آن اثرگذار است. اگر فرد و جامعه، آگاه به خود بوده و قدم در مسیر شکوفایی آن‌ها بگذارد، تنها، رنج کسب کمالات را خواهد داشت اما اگر به این واقعیت آگاه نبود و استعدادهای خود را در مسیر کسب امور مادی و دنیوی هدر داد به انواعی از مشکلات دچار می‌شود که برای خروج و رهایی از آن‌ها جز مسیری طولانی‌تر و سخت‌تر در مراحل حیات مادی و معنوی‌اش ندارد.

افزایش پاداش‌ها، پاک شدن گناهان، کسب معرفت نسبت به حقایق هستی، رسیدن به سعادت و خوشبختی، رسیدن به مراتب بالاتر، تنبه و بیداری، فلسفه سختی‌ها و رنج‌ها شمرده شده که در ذیل فلسفه اصلی یعنی اصلاح و ترقی در مسیر کمال انسانی قرار می‌گیرند.

شناخت فلسفه مشکلات موجب بی‌توجهی و بی‌اعتنایی به آن‌ها نمی‌شود چراکه بخش قابل توجهی از تکالیف و تکامل الهی و انسانی در ارتباط با حل مشکلات دیگران است پس

مقایسه "مشکل" در دیدگاه مددکاری اجتماعی ... (حامد توانا و دیگران) ۶۱۵

نه تنها به خاطر دیگران بلکه به خاطر کسب کمالات خود نیز موظفیم در حل مشکلات دیگران نقش ایفا کنیم. برخی گزاره‌های مرتبط با نتایج گفته شده عبارت‌اند از:
علی (ع) فرمود: آنگاه که خداوند پی‌درپی بر تو بلا می‌فرستد، قطعاً برای بیدار ساختن توست (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۸).

علی (ع) فرمود: با سختی‌های بسیار، مقامات بلند و آسایش همیشگی به دست می‌آید (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۶).

علی (ع) فرمود: جز با رنج به نعمت نمی‌رسیم (محمودی، ج ۷، ۱۴۱۸ق، ص ۲۵۱).
علی (ع) فرمود: ایمان مؤمن کامل نمی‌شود مگر آنگاه که... بلا را نعمت شمارد (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۱۵).

پس مشکل، در ربوبیت الهی کارکردهای مختلفی دارد. نگاه کارکردی امیرمومنان (ع) به مشکل مستلزم آن است که افراد به دوره زمانی یک مشکل به عنوان فرصتی برای تغییر نگاه کنند. تغییری که هم مددجو و هم مددکار را یک گام در حرکت به سوی هدف زندگی پیش می‌برد و به آن‌ها کمال می‌بخشد. این نگاه هم باعث رفع مشکل و هم موجب نشاط و شادابی در حل آن و نیز کسب رتبه‌ای در مقام انسانیت است.

۳.۳.۲.۵ عمومیت و همیشگی بودن مشکل

مشکلات عام‌اند به این معنا که برای فرد، طبقه یا جامعه خاصی نیستند بلکه همه به مشکل دچار می‌شوند. همیشگی‌اند یعنی اینکه به مرحله خاصی از مراحل زندگی و حیات فرد و جامعه اختصاص ندارند.

علی (ع) فرمود: هیچ کس از مصیبت‌های روزگار سالم نمی‌ماند (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۹).

علی (ع) فرمود: کسی که روزگار را می‌شناسد، خود را از تغییرات و حوادث آن ایمن نداند (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۹).

علی (ع) فرمود: ابر وسعت و فراخی بر سر انسانی سایه نینداخته مگر این که بر او ابر بلا می‌ریزد (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۱۶۵).

۴.۳.۲.۵ زمان‌دار بودن مشکل

علی (ع) مشکلات را زمان‌دار می‌داند؛ یعنی یک مشکل دارای اجل و سرآمد خاص خود است. این ویژگی، امیدوارکننده است. چون فرد گرفتار می‌داند زمانی مشکلش رفع خواهد شد.

علی (ع) فرمود: برای بدبختی‌ها و مشکلات پایانی است که باید به آن پایان برسد پس هرکس گرفتار شد... صبر نماید تا بگذرد (محمودی، ج ۱۰، ۱۴۱۸ق، ص ۳۶۱).
علی (ع) فرمود: چون سختی به اوج رسد گشایش پدید آید و آن هنگام که حلقه‌های بلا تنگ گردد آسایش فرامی‌رسد (نهج البلاغه، کلمه ۳۵۱)

۴.۲.۵ انگیزه‌های رفع مشکل

باآنکه از نظر دین مشکل، زمینه رشد و ارتقاء انسان‌ها را فراهم می‌کند اما بخش عمده این رشد و ارتقاء در تلاش برای رفع مشکل محقق می‌گردد. انسان‌ها در تلاش برای رفع مشکل خود و دیگران از جهات مختلف فکری، اخلاقی و رفتاری تعالی می‌یابند. بر این اساس، دین تلاش برای رفع مشکل را یک وظیفه دینی و اخلاقی شمرده است. آموزه‌های دینی در تأکید بر لزوم و آثار یاری دیگران، عامل انگیزه‌های معنوی قوی برای فعالیت‌های داوطلبانه در جهت رفع مشکل است. در ادامه برخی گزاره‌های ناظر بر این نگاه در سخنان امیرمومنان (ع) را ارائه می‌کنیم.

علی (ع) فرمود: به پیران و یتیمان مهربانی کنید و ضعیف و مظلوم و زیان‌دیده و در راه مانده و سائلان و بردگان و نیازمندان را یاری کنید و به یاری مظلوم بشتابید (محمودی، ج ۳، ۱۴۱۸ق، ص ۱۹۷).

علی (ع) فرمود: (ای حسن و حسین) با یتیمان مهربانی کنید و ضایع‌شدگان را یاری نمایید... و دشمن ظالم و یار مظلوم باشید (محمودی، ج ۲، ۱۴۱۸ق، ص ۶۶۳).
علی (ع) فرمود: بهترین مردم کسی است که به مردم سود رساند (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۵۸۵).

۵.۲.۵ خدای متعال، مرجع اصلی در مشکلات

از جمله آموزه‌های کلام امیرمومنان (ع) تکیه به خداوند متعال در همه امور و از جمله تکیه به او و یاری خواستن از او در سختی‌ها و مشکلات است. چه اینکه از نگاه توحیدی، خداوند متعال ولی هر نعمتی و رافع هر سختی و رنجی است. بر این اساس از نظر هر انسان موحد، مرجع اصلی در هر سختی و مشکلی خداست. پس ابتدا باید از او یاری بجویم و صبر و بردباری کنیم تا گشایش و فرج الهی برسد، حتی زمانی که به افراد شایسته برای حل مشکل مراجعه می‌کنیم، او را وسیله و واسطه حل مشکل ببینیم. در ادامه برخی گزاره‌های موجود در کلام امیرمومنان (ع) که این معنا از آن استخراج شده را مرور می‌کنیم. علی (ع) فرمود: هر کس بر او توکل کند بی‌نیازش سازد و هر کس از او بخواهد عطایش نماید و هر کس به او وام دهد بپردازد و به هر کس سپاسگزارش باشد پاداش بخشد (نهج البلاغه، خطبه ۹۰).

علی (ع) فرمود: وقتی مسلمان دچار تنگنا می‌شود پس شکایت نکند از پروردگارش بلکه به سوی او شکوی برد که کلیدهای امور و تدبیر در دست اوست (محمودی، ج ۹، ۱۴۱۸ق، ص ۴۴۳).

در بسیاری از دعا‌های امیرمومنان (ع) این مضامین وجود دارد که نشان‌دهنده جایگاه اصلی خداوند در حل مشکلات است.

۶.۲.۵ مددکار یک طبیب فکری و اخلاقی است

از آنجاکه امیرمومنان (ع) برای مشکل، ماهیت معنوی و اخلاقی قائل است بلکه عامل بیشتر مشکلات فرد و جامعه بشری را مشکلات فکری، اخلاقی و رفتاری می‌داند، بنابراین مددکار اجتماعی بیش از هر چیز، یک طبیب فکر و اخلاق است. او کسی است که علاوه بر دانش و مهارت، از صفات حسنه اخلاقی و رفتار شایسته و نیکو برخوردار است. چه اینکه در زمینه اصلاح اخلاقی فقط توصیف درست و زیبای اوصاف نیک و بد و عوامل و راه‌حل‌ها، کافی نیست بلکه اتصاف به نیکی‌ها هم لازم است. از نظر اسلام کسی می‌تواند به اصلاح فکری و اخلاقی و رفتاری دیگران اقدام کند که خودش را خوب ساخته و تربیت کرده باشد. او باید عالم، صالح، سالم و عادل باشد. در سختی‌های کمک به دیگران بردبار باشد. سعه صدر و جود و سخاوت داشته و بتواند عملاً با مددجویان همراهی کند نه اینکه

خود غرق تنعمات باشد و رنج‌کشیدگان را به تحمل و صبر فراخواند. مددکار اجتماعی در رعایت اخلاق اجتماعی و ترجیح دیگران بر خود در منافع و بهره‌مندی‌ها باید آزموده باشد. افراد سست و ناتوان، بداخلاق و بدرفتار و متکبر خودخواه و دنیاطلب، نمی‌توانند مددکار اجتماعی باشند. پس صلاحیت اخلاقی و رفتاری، مطابق با موازین و تعالیم دین، شرط مددکار اجتماعی بودن است. در ادامه گزاره‌هایی را مرور می‌کنیم که این ویژگی‌ها را مورد بحث قرار داده‌اند.

علی (ع) فرمود: آن‌که خود را پیشوای مردم قرار داد، باید پیش از آنکه دیگران را [ادب] بیاموزد، خود را تعلیم دهد و باید پیش از آنکه با زبانش تربیت کند با کردارش فرهیختگی را تعلیم دهد. آن‌که خویش را دانش و ادب می‌آموزد به تعظیم سزاوارتر است از کسی که فقط دیگران را دانش و ادب می‌آموزد (نهج البلاغه، کلمه ۷۳)

علی (ع) فرمود: کسی که نفس خود را اصلاح نکند، دیگری را اصلاح نخواهد کرد (درایتی، ۱۳۸۱، ص ۳۰۲)

علی (ع) فرمود: خیری در یاریگر سست نیست (محمودی، ج ۴، ۱۴۱۸ق، ص ۲۹۵).

۷.۲.۵ مددجو داوطلب اصلاح و ارتقاء

وقتی مشکل، نقص فکری، اخلاقی و رفتاری است، مددجو را باید داوطلب اصلاح فکر و اخلاق و رفتار خود دانست. درواقع او داوطلب کمال انسانی است ولو اینکه علت مراجعه او، حل یک مشکل ظاهری و مادی باشد. در سخنان امیر مؤمنان (ع) در مورد مددجو تحت عناوین مختلف، بیاناتی وجود دارد.

۸.۲.۵ کتمان، اولین مواجهه با مشکل

اولین توصیه امیرمؤمنان (ع) در مورد مواجهه مددجو^۳ با مشکل، پنهان کردن آن است. این توصیه به چند دلیل است. اول اینکه اظهار مشکل، گاهی افشای راز است، دوم اینکه اظهار مشکل، نوعی درخواست از دیگران است و درخواست از دیگران همچنان که گفته شده موجب خواری است، سوم اینکه برخی مشکلات پس از مدتی برطرف می‌شوند و نیازی به اظهار و کمک دیگران ندارند و آخر اینکه گاه، توانایی فرد برای حل برخی مشکلات کافی است ولو اینکه به تدریج صورت گیرد.

مقایسه "مشکل" در دیدگاه مددکاری اجتماعی ... (حامد توانا و دیگران) ۶۱۹

علی (ع) فرمود: ای کمیل به مردم نیاز و مشکل را نشان مده و با عزت خواهی و پوشانندگی بر آن صبر کن (محمودی، ج ۸، ۱۴۱۸ق، ص ۲۰۴).
علی (ع) فرمود: هرکس مشکلش را آشکار کرد به خواری رضایت داده است (محمودی، ج ۱۰، ۱۴۱۸ق، ص ۳۶۲).

۹.۲.۵. بردن نیاز به نزد شایستگان

دومین توصیه در مورد مواجهه مددجو با مشکل آن است که مشکل را به نزد فرد شایسته برد. این توصیه با توجه به ماهیت واقعی مشکل، قابل درک است.
علی (ع) فرمود: ای کمیل اشکالی ندارد که برادر دینی ات راز تو را بدانند. برادرت کیست؟ آن کسی که در هنگام سختی ها تو را وانگذارد و وقتی از او چیزی می خواهی رهایت نکند و تا هنگام ابراز، به تو بی توجه نباشد (محمودی، ج ۸، ۱۴۱۸ق، ص ۲۰۴).
نتیجه بحث مشکل از دیدگاه امیرمومنان (ع) این است که ایشان یک نگاه کارکردی واقع گرایانه و سازنده در جهت اهداف و فلسفه زندگی انسان به مشکل دارند. مشکلات از نگاه امیرمومنان (ع) در راستای اصل آزمون و در جهت ایجاد تحرک و انگیزه برای تلاش و کوشش است. تلاش و کوششی که با اهداف معنوی، انجام وظیفه اخلاقی را رقم زده و احسن اعمال را محقق می سازد. به همین دلیل، مشکلات، عمومی و همیشگی اند به این معنا که همه انسان ها در تمام طول عمر به مشکلات دچار می شوند درعین حال هر مشکل زمان و مدت خاص خود را دارد. از نگاه دین مرجع و رافع اصلی مشکل خداست و سایرین اسباب الهی محسوب می شوند. مددکار و مددجو با این نگاه ویژه به مشکل، ماهیتی متفاوت می یابند. از این منظر مددکار طیب فکر و اخلاق است و مددجو داوطلب اصلاح و ارتقاء فکری و اخلاقی و رفتاری است.

۶. مقایسه دو منظر

پس از بررسی مشکل و ابعاد و برخی نتایج آن از نگاه مددکاری اجتماعی و امیرمومنان (ع) می توان آن دو را با یکدیگر مقایسه کرد و به جنبه های اشتراک و اختلاف آن ها پی برد. در ادامه به مقایسه این دو دیدگاه می پردازیم.

جدول ۱-۲ مقایسه ابعاد مشکل از نگاه مددکاری اجتماعی و امیرمومنان (ع)

ابعاد مورد مقایسه	دیدگاه مددکاری اجتماعی	دیدگاه امیرمومنان (ع)	مقایسه
ماهیت مشکل	عدم رفع نیاز منجر به ناتوانی و اختلال در روابط (نارسایی مادی منجر به نارسایی معنوی)	نقص، ضعف یا انحراف فکری، اخلاقی و رفتاری (نارسایی معنوی منجر به نارسایی مادی)	اولویت‌دهی به ابعاد ظاهری در مددکاری اجتماعی و اولویت‌دهی به ابعاد باطنی و معنوی در نگاه امیر مؤمنان (ع)
فلسفه مشکل	فاقد فلسفه	اصلاح و ارتقاء معنوی فرد و جامعه	بی‌ارتباطی مشکلات به سطوح عمیق‌تر زندگی در مددکاری اجتماعی و ارتباط آن با اهداف اصلی زندگی در نگاه امیرمومنان (ع)
عوامل مشکل	نیاز، عدم تأمین نیاز، انباشتگی سرخوردگی‌ها، ناسازگاری، نهادهای اجتماعی.	عوامل معنوی شامل انحرافات فکری، نقص و ضعف اخلاقی و رفتاری	عوامل ظاهری در مددکاری اجتماعی و عوامل معنوی در نگاه امیرمومنان (ع)
مصادیق مشکل	اختلافات خانوادگی، متارکه، طلاق، اعتیاد، سالمندان رهاشده، بزهکاری جوانان و نوجوانان و غیره	خطاهای فکری و سوء اخلاق و رفتار شامل بدبینی، ناسپاسی، هوسرانی، عدم اندیشه قبل از عمل، تندخویی و غیره	مصادیق ظاهری بر اساس ارتباط با عوامل ظاهری در مددکاری و مصادیق معنوی در ارتباط با عوامل معنوی در نگاه امیرمومنان (ع)
ویژگی‌های مشکل	رابطه علی معلولی، دارای جنبه‌های درونی و بیرونی، عینی و ذهنی مرتبط، دارای پیامدهای فردی و اجتماعی است، زمان‌دار بودن، دارای ابعاد آشکار و پنهان	مادی-معنوی بودن مشکل، مشکل در جهت اصلاح و ترقی انسان، عمومیت و همیشگی بودن مشکلات، زمان‌دار بودن مشکل	توجه گسترده‌تر به ویژگی‌ها در مددکاری و پرداختن به مهم‌ترین ویژگی‌ها در نگاه امیرمومنان (ع) همراه باوجود اشتراک در طرفین
انگیزه دیگران در رفع مشکل	ضرورت اجتماعی	وظیفه دینی و اخلاقی، ارتقاء معنوی در تلاش برای رفع مشکل، دریافت پاداش‌های الهی	اشتراک در ضرورت و اختلاف در عامل ضرورت، نگاه اجتماعی عامل ضرورت در مددکاری و نگاه فردی و اجتماعی مذهبی عامل ضرورت در نگاه امیر مؤمنان (ع)
مددکار	فرد دارای دانش و مهارت در رفع مشکلات	طیب فکری و اخلاقی	اشتراک در دانش و مهارت و اختلاف در نوع دانش و مهارت
مددجو	فرد و جامعه دارای مشکل	فرد و جامعه ناقص یا منحرف از لحاظ فکری، اخلاقی و رفتاری	اختلاف در نوع و دامنه مشکل
مواجهه با مشکل	خودمددکاری سپس مراجعه به مددکار	کتمان و مددخواهی از خداوند متعال و خودمددکاری سپس مراجعه به افراد شایسته	اشتراک در خودمددجویی و تلاش او در حل مشکل و مراجعه به فرد باصلاحیت، اختلاف در یاری طلبیدن از خداوند متعال در نگاه امیرمومنان (ع)

۷. نتیجه‌گیری

مددکاری اجتماعی دانش و حرفه‌ای است که در سطوح مختلف به دنبال حل مشکل فرد و جامعه است. نوع نگاه به «مشکل» از تعیین‌کننده‌ترین عوامل دخیل در جهت‌گیری‌های مددکاری اجتماعی است. این تحقیق در صدد بیان ابعاد اشتراک و اختلاف نگاه مددکاری فعلی با نگاه معنوی دینی با تمرکز بر کلام امیرمومنان (ع) است. تلاش‌های محققین گذشته، چندان به این بعد از ابعاد مددکاری مرتبط نبوده و التفات نکرده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد، مددکاری اجتماعی فعلی، بیشتر بر ابعاد ظاهری و مادی «مشکل» تمرکز دارند و این نگاه با روش تجربی علوم در چند سده اخیر تطابق دارد. «مشکل» از نگاه دینی امیرمومنان (ع) در ارتباط با نگاه کلان دین به نظام هستی، زندگی دنیوی انسان و انسان شناسی دینی، به خصوص فلسفه حیات دنیوی انسان تبیین و تحلیل می‌شود. از این منظر چون انسان در جهانی به شدت در حال دگرگونی و تغییر زندگی می‌کند و هدف حضورش در این جهان، آزموده شدن و تکامل معنوی و اخلاقی است، «مشکل» یک امر طبیعی در زندگی اوست، چراکه جهان در حال تغییر، شرایط سختی را نیز پیش روی انسان قرار می‌دهد و هدف الهی آزموده شدن و تکامل، مستلزم قرار گرفتن انسان در رنج ارتقاء به صفات عالی انسانی است. بنابراین از نگاه امیرمومنان (ع) «مشکل» یا همان شرایط سخت زندگی انسان‌ها، دارای ابعاد معنوی است و کارکردهای ارزشمندی در حیات انسان دارد. در عین حال از مهم‌ترین آزمون‌های انسان، نحوه مواجهه با مشکل خود و دیگران است، تا جایی که از مهمترین ملاک‌های انسانیت، میزان تلاش و کوشش و صبر فرد در شرایط سخت و نفع‌رسانی و کمک به دیگران، محسوب می‌شود. از نگاه دینی «مشکل» نشانه‌ای از وجود نقص یا انحراف فکری، اخلاقی یا رفتاری فرد و یک فرصت برای کسب کمال برای مددجو و مددکار است. مددجو می‌تواند کمال و صفت والای صبر و شکیبایی و تلاش فکری و عملی را در حل مشکل به دست آورد و مددکار می‌تواند خصال ارزشمند نوع دوستی، یاری هم‌کیشان، مدیریت و تربیت فرد و گروه و جامعه را کسب کند. بر این اساس لازم است نگاه مددکاری فعلی که تنها به ابعاد مادی و ظاهری مشکل و جنبه آسیب‌زای آن توجه دارد، با نگاه معنوی و کمال‌گرای دینی، تکمیل شود و به مشکل و دوران ابتلای به آن، نگاهی سازنده‌تر و متعالی‌تر ببخشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. این شیوه‌ها عبارت‌اند از شیوه قالب مضامین کینگ و هاروکس، ماتریس مضامین مایلز و هایبرمن، شبکه مضامین آتراید و استرلینگ و تحلیل مقایسه‌ای (کمالی، ۱۳۹۷: ۱۹۴-۱۹۵).
۲. اولین بار زبان‌شناسی به نام هایاکاوا در سال ۱۹۳۹ در کتابی بنام "Language in Action" این اصطلاح را بکار برد. در نردبان انتزاع پله اول مربوط به مفاهیمی است که امور ملموس و مشخص را بیان می‌کند و هرچه از نردبان، بالاتر می‌رویم، مفاهیم، انتزاعی‌تر می‌شوند.
۳. عنوان مددجو در اینجا تسامحی است چون تا فرد مشکل‌دار به مددکار مراجعه نکند عنوان مددجو ندارد.

کتاب‌نامه

- ابن‌الدین، محمدرضا (۱۳۸۴) مشکلات و روش‌های تشخیص مشکل در مددکاری فردی، نشریه مصباح، مهر و آبان ۱۳۸۴، شماره ۵۹، صص ۷۹ تا ۹۸.
- پرلمن، هلن هریس (۱۳۷۱) مددکاری اجتماعی، ترجمه پریش متتخب، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ دوم، تهران.
- خاکساری، محمدحسن (۱۳۷۱) مفاهیم مددکاری اجتماعی با تکیه بر مددکاری فردی، انتشارات دفتر آموزش و پژوهش سازمان بهزیستی کشور، تهران.
- درایتی، مصطفی (۱۳۸۱) ترجمه تصنیف غرالحکم، نشر ضریح آفتاب، مشهد مقدس.
- زاهدی اصل، محمد (۱۳۹۵) مبانی مددکاری اجتماعی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ دوم، تهران.
- سام آرام، عزت‌الله (۱۳۸۲) مقاله سیاست اجتماعی و خدمات اجتماعی فردی، نشریه رفاه اجتماعی، پائیز ۱۳۸۲، ویژه‌نامه شماره ۱۰، صفحات: ۲۴۵ تا ۲۶۶.
- علی بن ابی‌طالب (ع) (۱۳۸۱) نهج‌البلاغه، ترجمه علی شیروانی، نشر نسیم حیات، قم.
- کمالی، یحیی (۱۳۹۷) روش‌شناسی تحلیل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سیاست‌گذاری عمومی، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۴، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۷، صفحات ۱۸۹-۲۰۸.
- گلیکن، مورلی (۱۳۹۲) مددکاری اجتماعی در قرن ۲۱، رفاه اجتماعی، مسائل اجتماعی و حرفه مددکاری اجتماعی، ترجمه عباسعلی یزدانی، الهام محمدی، نشر جامعه‌شناسان، تهران.
- مافت، مری دابیو، اشفورد، خوزه بی (۱۳۸۷) اصول و مبانی مددکاری اجتماعی، ترجمه خدیجه السادات غنی‌آبادی، آواری نور، چاپ سوم، تهران.
- محمودی، محمدباقر (نهج السعادة فی مستدرک نهج‌البلاغه) وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات، تهران - ایران، ۱۴۱۸ ه.ق.